

Dalaupproret 1743 — allmogen samt delar av Dalregementet samlade på Stora Torget i Falun, där upprorsledaren Gustaf Schedin sittande till häst läser en proklamation.

Efter en temperamålning av Falukonstnären Bertil Bull Hedlund.

Riksdagsman SKINNAR PER ANDERSSON och Dalaupproret 1743.

Under 1700-talet var missväxt inte ovanlig i dalasocknarna och det var ofta en tvingande nödvändighet för många familjer att söka s.k. "herrarbete" söderut, i regel i trakterna kring Mälardalen. Det var då fråga om byggnads- och trädgårdsarbeten men även dagsverken vid bruken förekom. I slutet av 1730 var bonden Skinnar Per Andersson från Sollerön förman för ett lag morakarlars som arbetade för rådsresidenten Cronstedt på Gäddeholms slott.

Skinnar Per var en begåvad karl med ett synnerligen klart intellekt och var en betrodd man i hemsocknen. Han ansågs vara en mycket god och medryckande talare och hade tidigt berett sig plats bland de främsta vid sockenstämmor och ting. Under sina herrarbetsresor kom han att intressera sig för landets politik och gjorde sig vida känd för sitt öppna och oförskräckta sätt att kritisera riksdag och adel. Efter Arvid Horns avgång 1738 när mösspartiet besegrades, tog hattarna makten och började föra en aggressivare politik. Adels tanke på ett revanchkrig mot Ryssland för nederlagen under Karl XII:s tid tog en fastare form. Bondeståndet, som vid denna tid väl kunde betecknas som politiskt omoget, förlledes att biträda adeln och hattarna till ett beslut om trupptransporter till Finland år 1739. Kring 1740 inträffade dock flera nödår med allvarlig missväxt i många landsdelar. Särskilt synes Österbotten och Dalarna ha drabbats. Allmogen fick äta barkbröd och hungersnöden skapade ett utbrett missnöje mot herremännens beslut om nya krigsförberedelser.

Efter de första truppförflyttningarna i Finland 1740 fick hattpartiet och adeln efter många ränksmiderier ett riksdagsbeslut på en krigsförklaring mot Ryssland 1741. Kriget inleddes med ett slag vid gränsstaden Villmanstrand den 23 aug. 1741. Slaget resulterade i ett förkrossande nederlag för svenskarna och blev avgörande för hela kriget. Dalregementet, som hade en central plats på krigsskådeplatsen, led stora förluster, bl.a. stupade 297 man och bland officerarna major Grönhagen och kapten Schiutz. Regementets befälhavare, överste Gripenhjem samt kaptenerna Munck, Didron och Ångman samt ytterligare ett antal officerare liksom flera hundra soldater ur Dalregementet togs till fånga av ryssarna.

Även Mora kompani led förluster vid slaget. I kyrkoarkiven kan ses anteckningar därom, t.ex. om artikelförf. farmors morfar, Matts Matts Jönsson i Bengtsarvet, född 1717, finns antecknat: "Warit med 1741 uti Action vid Willmanstrand och blef där sårad i högra låret. Fick avsked 1744. Haft god helsa intill slutet". Flertalet sådana noteringar kan anträffas.

Fälttåget i Finland utvecklades till en katastrof för svenskarna och den 24 aug. 1742 kapitulerade den svenska hären för ryssarna

vid Helsingfors. Följden blev att ryssarna behärskade hela Finland. Det ansågs med all rätt, att orsaken till nederlaget vid Villmanstrand och det nesliga slutet på hela kriget berodde på den usla befälsföringen, främst general von Buddenbrock och lantmarskalk C.E. Lewenhaupt. Dessa avsattes också och ställdes i sinom tid till ansvar. Särskilt dalkarlarna ställde krav på straff för von Buddenbrock för att han genom oskicklighet och slapphet låtit Dalregementet så gott som förintas. Undermålig planering och bristfälligt underhåll vållade farsoter, som i militärförläggningarna krävde lika stora förluster som på slagfälten. Marskalk Lewenhaupt hade t.ex. vid ett tillfälle tillfrågats om sin krigsplan mot ryssarna och hade då pekat på sitt huvud och sagt, att ”den planen har jag här”. Det ifrågasattes sedermera om den någonsin kom längre.

Dalregementets förluster måste ersättas med nytt manskap. Vid utsk peppning av rekryter till Finland under våren 1742 utbröt myteri och från flera regementen, däribland Dalregementet, vägrade rekryterna gå ombord på skeppen. Många straffades men på hemorterna började röster höjas för att vägra släppa till ytterligare soldater till krigsskådeplatserna. Missnöjet i Dalarna bröt ut under våren 1742 i en tid av missväxt och nöd. Harmen över det illa planerade och oskickliga fälttåg mot ryssarna, som krävt stora offer i stupade och tillfångatagna, underblåste missnöjet.

Skinnar Per Andersson från Sollerön hade vunnit många dalkarlars förtroende genom sitt vältaliga och ofta välgrundade klander mot herremännen. Han ansågs vara mannen som kunde föra allmogens och bondeståndets talan i Stockholm. Våren 1743 valdes han till riksdagsman för Ovan Siljans och Nedan Siljans fögderier. Hans arvode var 10 öre pr rote och månad i riksdagen — summa 735 rotar i 13 socknar gör ett sammanlagt arvode på 229 daler 22 öre kopparmynt. I gengäld åtog han sig ”skaffa behöriga resolutioner på alla de besvärspunkter honom anförtroddes bliva att underdånigast insinuera och på alla sätt bevaka allmogens bästa efter yttersta förmåga”. Ute i bygderna hade det länge talats om att någon borde ”runka perukerna på herrarna i Stockholm”. Det talades även med viss förbittring om böndernas egna riksdagsmän som låtit locka sig av herrarna att gå med på krigsförklaringen mot Ryssland.

*Morabonde från början av 1700-talet.
Efter akvarell av okänd konstnär.*

En av Skinnar Pers första uppgifter som riksdagsman var att vid ett möte i Falun den 22 juli 1742 sätta upp en besvärsskrivelse för de vägrande rekryterna. Under detta möte lär Skinnar Per ha råkat i träta med riksdagsmannen Johan Persson i Tuna, som han beskyllde för korruption och som medskyldig till krigsförklaringen. En del otidigheter förekom. Vid ett sammanträffande på kvällen ute på staden uppstod ett handgemäng mellan de bägge där Skinnar Per drog det kortaste strået. Han lär efter detta ha blivit hövligare och "hans stora mod stillades".

Skinnar Per Andersson ingick i den deputation som uppvaktade konungen efter mötet i Falun. I besvärsskrivelsen krävdes en undersökning av ansvarsfrågan för nederlaget vid Villmanstrand, bestraffning av de skyldiga generalerna, lättnader i fråga om rekryteringen. Även gränshandeln med Norge, vars restriktioner varit ett irritationsmoment för dalkarlarna, berördes. I tronföljdsfrågan krävdes den danske kronprinsen Fredrik som tronföljare i Sverige. Konung Fredrik den I var barnlös och successionordningen hade länge varit ett tvistefråga i riksdagen. Skinnar Per invaldes sedermera även som en av bondeståndets representanter i den kommission som tillsattes för att undersöka det olyckliga ryska krigets utgång.

Under vintern 1742-43 var Skinnar Per flitigt engagerad i riksdagsarbetet. Han medverkade även i ett flertal deputationer som uppvaktade konung och regering bl.a. i tronföljdsfrågan. Ingen-ting påtagligt hände dock och hemma i Dalarna svallade upprörda känslor och många röster höjdes för att skapa en annan ordning med andra medel. Främst var missnöjet riktat mot rekryteringen till armén men även gränshandeln och successionsordningen var utsatt för allmogens klander. Missnöjet accentuerades givetvis av nöd-åren och de betungande pålagor som kriget medförde.

Den nyutnämnda landshövdingen Wennerstedt kallade under våren 1743 till ett landsting i Leksand, dit samtliga socknar hade att sända fyra-fem deputerade. Missnöjet ute i bygderna hade dock till följd, att mycket folk hade samlats i Leksands sockenstuga när tinget gick av stapeln den 12 april. Många i folkmassan var ”oreglerligt folk” och det fanns förklädda soldater bland allmogen. Stämningen var upphetsad. Skinnar Per Andersson, som var ord-förande vid tinget, förmådde inte hålla massan i ordning utan oväsendet steg. Landshövdingen kunde inte heller göra sin auktoritet gällande utan när han tog till orda för att mana till ordning och besinning, möttes han av vilda stampningar, skrån och hotande åtbörder. Allmogen var i upprorsstämning. En spikkklubba fördes fram och stöttes i taket med sådan kraft att den fastnade. Före riksdagsmannen Gatu Erik Olsson från Tällberg beskylldes för delaktighet i krigsförklaringen och misshandlades halvt fördärvad. Johan Persson i Tuna måste hastigt fly därifrån för att klara sitt skinn. Landshövdingen hade regeringsorder på att Dalregementet skulle avmarschera, men dalasocknarnas deputerade beslöt, att innan de skyldiga generalerna dömts och tronföljdsfrågan lösts, skulle inga rekryter lämna Dalarna. Beslutet sattes upp i ett doku-ment, det s.k. ”Dalebrevet”, och undertecknades av deputerade från 24 socknar. Skinnar Per stod på en bänk och tog löfte av de-puterade att underrätta sina respektive socknar och ej släppa till soldater förrän han lät förstå att tiden var inne.

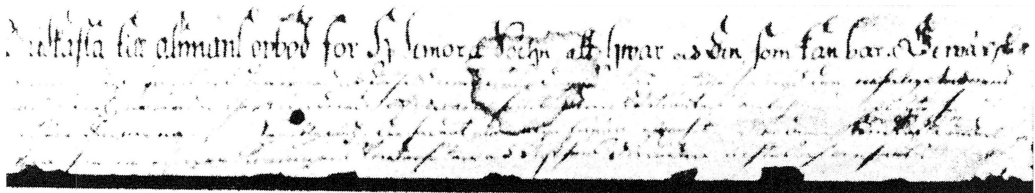
Brevet resulterade givetvis i motåtgärder och dala-allmogen fick ett varningsbrev från regeringen. Detta brev lästes upp i landska-pets kyrkor den 15 maj 1743 med en varning för ”olydnad och uppstudsig het mot nådig överhet”. Skinnar Per Andersson hade

under våren 1743 haft hemliga kontakter med major Gustaf Wilhelm Wrangel vid Dalregementet och denna ställde sig sedermera till förfogande som militär rådgivare för dala-allmogen.

Under ett av sina besök i Stockholm var Skinnar Per i samtal med danske ministern. Denne önskade ingen resning från böndernas sida trots att danske kronprinsen var bondeståndets kandidat till tronen i Sverige. Ministern förmådde Skinnar Per att försöka lugna allmogen i Dalarna. Skinnar Per återvände och talade till bönderna efter högmässan vid Tuna kyrka under pingsten 1743. Han framhöll där, att freden med Ryssland och generalernas dom var nära förestående. Stämningen var dock så uppjagad, att han måste fly därifrån sedan han beskyllts som lögnare och för att ha tagit mutor.

Skinnar Per fortsatte då vidare till Mora, dit han anlände tredjedag pingst. Han inledde där förhandlingar med porsten Wollenius och kronofogden Lindborg. Det var tydligt, att Skinnar Per var besluten att lugna bönderna och vid sockenstämma i Mora på fjärdedagen läste han ur Missgärningsbalken om det straff som stadgades för uppror; var tionde man var dömd att mista livet om de satte sig upp mot konungens befallning. Sockenstämman ändade dock med förskräckelse för Skinnar Per. Bönderna var förbittrade och yrkade på uppror. Per blev både hotad och miss-handlad och måste lämna sockenstugan i största hast.

När Skinnar Per inte fick önskat stöd för sina avsikter, försökte han med en kupp. Han samlade några fredligt sinnade nämndemän i Mora och övertalade dem att skriftligen förklara sig vilja gå med på att sända ut rekryter. Den undertecknade akten överlämnades till kronofogde Lindborg av Skinnar Per, som förklarade att Mora nu gett efter och var villiga att släppa sina soldater. Detta rapporterades sedan vidare till landshövding Wennerstadt och denne utfärdade en marschorder för hela länet under hänvisning till Moraböndernas föredöme. Ordern, som lästes upp i kyrkorna den 29 maj 1743, vållade stor uppståndelse och harm, inte minst i Mora där upphetsningen nådde kokpunkten. När Skinnar Per efter detta anlände till sockenstugan i Mora, fick han ta emot ovetta och nya beskyllningar om mutor. Skinnar Per förklarade, att han under sådana omständigheter inte ville vara socknens riksdagsman och mötet slutade i kaos, kronofogden kastades ut och örfilarna haglade

Budkavle från Dalaupproret 1743 som uppmanade allmogen till resning och uppror. Budkavlen lär ha en inskrift om att den utfärdats av "Bonde Generalen Schedin med egen hand". En liknande budkavle undertecknades för Sollerön av nämndemannen Bråmå Jöns Olofsson.

över Skinnar Per. Kvinnfolken spottade på honom och han hotades med både arrest och att kastas i Siljan. Morabönderna beslutade vid detta möte att budkavle skulle utgå med kontraorder. Därmed hade Skinnar Pers kupp misslyckats.

Budkavle sändes ut till Siljanssocknarna och bönderna kallades till en stämma i Lisselby (mellan Mora kyrka och Morkarlby) den 30 maj 1743. Vid stämman spelade Gisslar Erik Hansson från Vikarbyn, Holberts Anders Ersson från Garsås och Bältar Johan Johansson från Bergkarlås framträdande roller.. Sollerökarlarna med bl.a. Skinnar Per Andersson, nämndeman Bråmå Jöns Olofsson, Rullpers Anders Persson och Sohl Anders Olsson anlände till stämman först sent på eftermiddagen. Skinnar Per och Bråmå Jöns försökte dämpa upphetsningen genom att yrka på att resningen skulle uppskjutas ett par veckor. Skinnar Per beskyldes åter för mutor och Gisslar Erik lär hetsigt ha ropat: "tag karlen i arrest, hufvudet skall av honom". Vid stämman i Lisselby möttes Skinnar Per av kompakt motstånd mot förslaget om uppskov och han gav slutligen vika för våldspråket och gick med på resning. Detta blev också stämmans beslut och budkavlar sändes ut med anmaning om uppror mot överheten. Alla socknar "upom Fahlun" skulle samlas med vapen i denna stad den 8 juni 1743. Originalbudkavlen undertecknades av deputerade från socknarna och för Solleröns del skrevs den under av nämndemannen Bråmå Jöns Olofsson.

I Siljanssocknarna började en febril aktivitet. Vapen av olika slag samt ammunition togs ut och tvingades även ut från militärkommenderingarnas förråd. Penningmedel togs ut från kyrkan trots protester och i flera fall under tvång och okvädnig. Från Sollerö capell togs ut 200 daler före avmarschen. Stämningen i socknarna var i många fall mot uppror, men Skinnar Pers avfall från förhandlingslinjen hade den följd, att det inte ansågs man kunde vinna något med parlamentariska medel. Det återstod då ingenting annat än att som fordom mangrant möta upp med vapen i hand. Skinnar Per, som insett möjligheten av en förhandling och talat för att avvakta, hade således tvingats ändra ståndpunkt och han deltog nu i förberedelserna för resningen.

Den 6 juni 1743 bröt allmogen upp från Siljanssocknarna och övriga Österdalssocknar och marscherade mot Falun. Marschen skedde i nära nog militärisk ordning i rotar och byalag inom socknarna. Stämningen var nu så uppjagad, att folk inte ställde tillit till inkomna meddelanden att konungen återkallat ordern om Dalregementets utryckning. Misstänksamheten mot överheten var så stor att de vägrade tro på direktiv som gavs från herrarna.

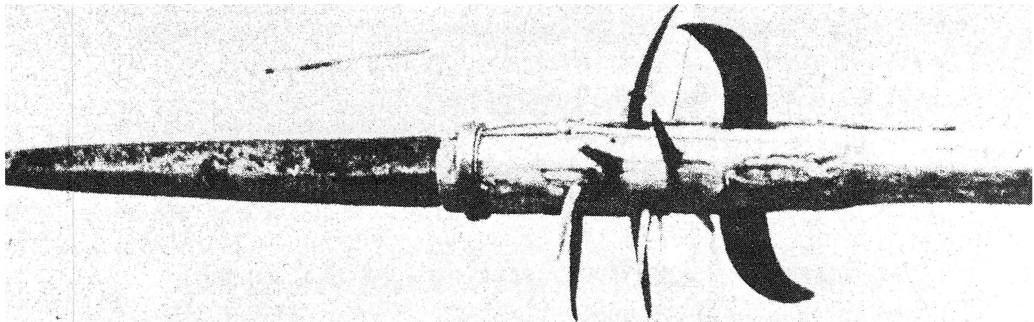
På kvällen den 7 juni började Siljanssocknarnas folk anlända till Falun och bivack slogs utanför staden. Nästa morgon tågade allmogen i täta led in i staden och mot torget. Ett ögonvittne har berättat, att de hade gått 12 man i bredd i ett tåg som räckte från ”Nya kyrkan till Sjöbergska tegelbruket” (ungefär från Kristine kyrka till Bojsenburg med nutida angivelser). Det var en brokig skara som kom marscherande. Samtida brev gav en del beskrivningar, t.ex:

”ibland dehm voro gråhåriga gubbar och krymplingar, ja, jag såg ock en ibland dehm som marscherade, en ordre, en stackare med träben, så mangrandt hafva dhe gifwit sig uth”.

Även beväpningen var lika skiftande och även där tycks alla möjligheter ha uttömts. Samtida berättare uppgav:

”ongefär hälften af them hade bössor, värjor och värjestumpar, de öfriga spikeklubbor, på åtskilligt sätt faconerade, en del af them humlestörrar, piskskaft och runnpåkar, fasliga gevär till att skrämma folk”.

Spikklubba från Leksand, som använts under Dalaupproret 1743.

Allmogen marscherade fram till torget och ställde upp i täta led. Landshövding Wennerstedt talade till den larmande hären och lät meddela, att fred med Ryssland var sluten. Skinnar Per Andersson lär då ha lyft sin musköt över huvudet och ropat :”Freden är väl god, men en så neslig fred, att Ryssland skall tvinga oss en konung uppå, vilja vi intet hava. Är det inte så, bröder”. Hans ord möttes av våldsamma bifallsrop. Det finns dock vissa uppgifter om att Skinnar Per i Falun klagat över allmogens misstro och varit benägen att ta avstånd från upproret. Till ledare för resningen hade utsetts bruksbokhållaren Gustaf Schedin vid Insjöns Kopparverk i Ål, en bondson från Skedvi som gått i krigslära och även varit i utrikes krigstjänst och avancerat till fältväbel. Han kallades allmänt för ”bondegeneralen”. Major Wrangel vid Dalregementet hade dock troligen det största strategiska inflytandet på organisationen. Efter Skinnar Pers kontakter hade major Wrangel anslutit sig till resningen. Hans engagemang var troligen följden av hat till det härskande hattpartiet. Borgerskapet i Falun och Bergslaget tvingades till stora bidrag i förråd och kontanter. Vissa kontingenter från Dalregementet anslöt sig även till bondehären.

Efter tre dagar i Falun bröt den samlade hären upp från staden och marscherade söderut. Ytterligare folk anslöt sig under tåget genom södra Dalarna. Sedan bud om dalkarlarnas avmarsch från Falun nått huvudstaden, sändes en deputation emot dem för underhandlingar. Den 15 juni 1743 tågade dalkarlarna in i Sala och mötte där representanter från kungen och ständerna. Skinnar Per Andersson förde ordet för bönderna och yttrade bl.a.: ”de voro icke komna att fördärva utan för att upprätta riket”. Förhandlingarna ledde inte till något förändrat ställningstagande utan marschen gick vidare mot Stockholm. Enligt senare beräkningar uppgick nu bondehären till omkring 4500 man samt cirka 600 hästar i trossen. Dessutom fanns ytterligare 4 - 500 man från Västerdalarna som kom några dagsmarscher efter.

Från Sala reste Skinnar Per med en deputation mot Västerås för att där försöka driva fram en del proviantleveranser och även argumentera för en anslutning från Västmanland. Rullpers Anders Persson och 20 dalkarlar besökte Norberg, Virsbo, Skärviken och Rämshyttan för att uppbåda arbetsdalkarlarna. Skinnar Per lär dock ha misslyckats i Västerås och hade setts ”mestadels berörd av starka drycker” och betett sig våldsamt, skjutit med musköt och slagit näven i bordet vid underhandlingarna. Han måste således med oförättat ärende resa vidare mot Stockholm.

Den 19 juni gick dalkarlarna över sundet vid Stäket i den ganska primitiva färjan med hela armén och trossen — ett disciplinerat och bra organiserat företag som väckte berättigad uppskattning i militära kretsar. Regeringstrupper hade befallts möta dalkarlarna vid Norrtull under befäl av greve Lagerkrantz, som även hade 24 kanoner till sitt förfogande. Den 20 juni gjorde dalkarlarna halt utanför Norrtull. Konung Fredrik den I:e med adjutanter och svit red upp mellan Lagerkrantz trupper och dala-hären. Kungen talade med dalkarlarnas deputerade under en timmes tid men kunde inte förmå dem att vända. Det berättades, att kungen ”bemöttes med skyldig vördnad” och hans förslag om överläggning på kanslihuset bifölls av Schedin och fullmäktige.

Men massan var inte enig. De radikala, företrädna av Gisslar Erik, Holberts Anders och Bältar Johan (som kallades för Vingalen), drev på och dalkarlarna tryckte undan trupperna vid Karlbergsgrindarna, tog där 4 kanoner och ryckte in i staden. Kungen hade gett order om att eld inte fick öppnas och skottlossning förekom inte. Dalkarlarna kunde därmed tåga in i Stockholm utan att blod flutit och marschera efter Drottninggatan med trummor och höjda fanor. Vid Norrmalmstorg (nuvarande Gustaf Adolfs torg) gjordes halt, högkvarter togs på Malmtorgsgatan och hären inkvarterades hos borgerskapet. Vakter sattes ut och patruller utgick. Dalkarlarna tycks så gott som fullständigt ha behärskat staden vid detta tillfälle. Många framstående män satte sig i säkerhet, ministrarna begärde vakt vid sina beskickningar, riksbanken stängdes och Riddarholmen besattes av regeringstrupper.

Dalahären tycks ha uppträtt med rätt god disciplin. Efter intåget hölls staden delvis besatt fram till den 22 juni 1743. Skinnar Per Andersson hade anlät från Västerås och deltog i överläggningar på slottet. Resultatet av dessa var oklart och tidsutdräkten vållade missnöje. Man kan med fog anta att regeringen medvetet försökte vinna tid. Schedin hade alltmer blivit åsidosatt, sannolikt kunde han inte hålla de radikala företrädarna för allmogen stången. Under tiden anlände flottan med 12 fartyg till Stockholm och regeringen hade därigenom fått betydande förstärkning i trupper. Skinnar Per, som säkerligen insåg att fara var å färde, uppmanade bönderna i högkvarteret att lägga ned vapnen och återlämna kanonerna. Han bemöttes ånyo med okvädningsord och hans varningar var resultatlösa. Den radikala falangen hade blivit övermodig av de lätt vunna framgångarna.

Den 22 juni gav konungen och regeringen ultimatum till bönderna att lägga ned vapnen och dra sig tillbaka senast kl 5 på eftermiddagen. Larm slogs bland allmogen och samling skedde på Norrmalmstorg. Troligen fanns där omkring 2000 dalkarlar uppställda och mot dem stod Upplands och Västmanlands regementen, anförda av riksråden Rosen och Adlerfeldt. Vid utsatt tid kommanderades soldaterna mot dalkarlarna men de satte gevär för fot och vägrade skjuta.

I en ögonvittnesskildring av brukspatron på Larsbo bruk, sedermera amiralen Carl Tersmeden, gavs en god skildring av händelserna på Norrmalmstorg:

”Då jag kom fram mellan Arsenalen och Kungsträdgården, blef jag varse på Norrmalmstorg mot Carstenhof hela torget uppfyllt och hoppackat av hvita, svarta och grå vadmalströjor, som alla hade mordgevär på axlarna, somliga rostiga mousquetter, andra lod- och hagelbyssor, men största delen spikklubbor eller afbrutna liar på långa skaft och störar med långa järnpikar i ändan. De sorlade och skreko så att det hördes lång väg, men nyfikenheten betog mig all eftertanke och jag gick fram.

Vid de la Gardies hörn måste jag tränga mig igenom allmogen för att komma på torget, då jag hörde flere ropa: ”Si, en av Larsbogossarna”. Det låddes jag ej höra. Framkommen på torget, där allmogen stod packad som sillar, så att ej mer än 20 steg befanns fritt mellan Westmanlands regemente, som var uppställt front mot allmogen, gick jag nog min väg bestört till slottet. Midt för bondskocken höllo Deras Exellenser Rosen och Adlerfeldt, som gjorde föreställningar om nåd och pardon, om de ville vända tillbaka till sina hemorter, men fingo de grofaste och infamaste svar. ”Intet förrän danska prinsen blir vald till kung”...

H.ex. Rosen, som höllt med sin häst midt för Mora och Lexan socknar, vände sig och blef varse mig, då han ropade mig att komma fram och föreställa mina landsmän. ”Kanske det värkar på dem, som känna er”. Jag steg fram midt för Mora socken, där jag trodde mig känna igen några, som årligen arbetade på Larsbo, och träffade just en anförare med korsgevär vid namn Masas Anders. Jag frågade honom om

han kände mig, 'ska vi int' känna däg? Du är Larsboherrens son". "Nå gossar, eftersom ni känna mig, var då litet tysta". I detsamma ropade flera: "Å, skjut en för hufvu..." då ett lodbysskott small. Olyckligtvis träffade kulan genom hatten på H.ex. Adlerfeldt och gaf honom en sådan contusion, som 3 dagar senare ändade hans lif.

När detta skott small, vände H.ex. Rosen om sin häst, red till Westmanlands regemente och kommenderade: "Gör er färdige, gen det canaille en salva". Jag, som stod midt emellan bägge, skyndade mig och sprang åt Torstenssonska huset för att ej bli skjuten. Jag hörde hela Westmanlands regemente svara: "Det är våra föräldrar, bröder och släktingar, vi skjuta intet på dem". Och de satte gevär för fot.

I detsamma hörde jag åt S:t Jacobssidan ett fasligt skrik: "Ur vägen, ur vägen" och såg huru allmogen packade sig inåt torget. I samma moment small två små kanonskott därifrån, som ofelbart varit med drufhagel, ty allmogen stalp och det förskräckligaste jämnerskrik hördes bland de stackarna af illa bleserade och halfdöda, då rester af canaillet kastade från sig deras mordgevär och sprungo i yrseln hit och dit".

Efter en kort eldstrid på Norrmalmstorg flydde dalahären och upplöstes. Många försökte ta sig tillbaka till Dalarna men troligen togs de flesta till fånga — omkring 3000 man. Sammanlagt torde 50 man ha stupat av dalkarlarna och omkring 80 sårades. Anföraren Gustaf Schedin och major Wrangel arresterades. Även regeringstrupperna led förluster, omkring 40 man döda och sårade. Vissa uppgifter gör gällande att Skinnar Per anade oråd och begav sig till Kungsholmen och därifrån flydde mot skogarna. Uppgiften är dock ej helt styrkt men klart är, att Skinnar Per togs till fånga efter dalahärens sammanbrott.

Dalkarlarna hade alltså slagits och regeringen triumferade. Ledarna för upproret ställdes inför rätta, men de flesta av fångarna frigavs med skarpa reprimander. En militärexpedition sändes under sommaren 1743 till Dalarna för att stävja eventuella nya upprorsförsök. Denna expedition, som lär ha uppgått till 1500 man och 1000 ryttare, återkom dock rätt snart utan att ytterligare åtgärder av betydelse vidtagits mot dalaallmogen.

Rättegången mot upprorsmakarna upptog hela hösten 1743. Den första domen föll den 12 oktober medan Kungl. Maj:t:s dom över ledarna föll först 9 januari 1744. Skinnar Per Andersson från Sollerön ansågs ha varit en av de ledande krafterna för upprorsrörelsen och dömdes till döden genom halshuggning och allt hans gods gå under kronan. Skinnar Per begärde ej nåd men anhöll, att hans fattiga efterlevande skulle få behålla det förbrutna godset. Kungl. Maj:t biföll denna hemställan den 23 januari 1744. Sex av ledarna dömdes till döden. Förutom Skinnar Per var det Gustaf Schedin, Ål, vilken ansågs vara den egentlige ledaren och därför dömdes han även till att mista högra handen, till stegling* samt allt hans gods gå under kronan. Övriga dödsdömda var Gisslar Erik Hansson från Vikarbyn i Rättvik, Holberts Anders Ersson från Garsås, fjärdingsmannen Smeds Anders Mattsson, även han från Garsås, samt Carl Olofsson Beronius från Husby.

Av övriga Solleröbor som deltagit i upproret, dömdes Rullpers Anders Persson till 15 par spö samt straffarbete ”å behaglig tid”** å Älvsborgs fästning. Han blev fri den 4 maj 1745. Hovrätten hade först dömt Rullpers Anders till 12 dagar å vatten och bröd men Kungl. Maj:t skärpte straffet för honom. Bus Matts Persson, född 1707, dömdes även han till 15 par spö och straffarbete å behaglig tid på Bohus fästning. Han blev frigiven 1749.

* ”Hwid sthegel ock hijul” — stegel var en stolpe med därpå fäst horisontellt hjul, på vilket en avrättad brottslings styckade kropp spikades upp.

** ”å behaglig tid” — ett slags i äldre rätt förekommande ej tidsbestämt straffarbete, där strafftiden bestämdes av annan myndighet och frigivningen beslutades med hänsyn till det åtdömda brottets grovhet och fångens uppförande under straffets avtjänande. Det var ej ovanligt, att beslut om frigivning fattades först sedan fången arbetat ihjäl sig. En modern parallell till ”å behaglig tid” kan sägas vara interneringsstraffet.

Bråmå Jöns Olofsson och Sohl Anders Olsson tycks ha undgått straff.

Major Wrangel dömdes till straffarbete å behaglig tid på Varbergs fästning. Bältar Johan (Vingalen) från Bergkarlås, som varit en av de aggressivaste förespråkarna för resningen, slapp undan med 40 par spö och livstids straffarbete på Marstrands fästning. Vingalen och ytterligare sju man, däribland Bus Matts Persson från Sollerön, rymde under fångtransporten över skogarna i Tiveden, men togs åter till fånga efter några dagars jakt. Endast tre man lyckades undkomma helt vid flykten. Spöslitningen skedde offentligt på Norrmalmstorg.

Den 29 januari 1744 fördes de sex dödsdömda fångarna över till Södra stadshuset i Stockholm (nuvarande Stadsmuséet vid foten av Katarinahissen). Skinnar Per uppges ha varit sjuk och nedbruten under fängelsevistelsen och rättegången. Följande morgon, den 30 januari 1744 skedde avrättningen. De sex fördes till galgbacken söder om Skanstull. Avrättningen bevitnades av tusentals åskådare som ”fyllde berg och höjder” runt platsen. Halshuggningen var ordnad ”med stor hänsynsfullhet så att de dödsdömda ej kunde se varandras avrättningar”. Skinnar Per Andersson fördes apatisk fram till stocken, säkerligen bruten av sjukdom och bitter resignation. Av de dödsdömda halshöggs Schedin sist och hans kropp steglades på galgbacken ”androm till varnagel”. Så föll alltså skarprättarens bila över Skinnar Pers hals och satte en dramatisk punkt för hans korta men intensiva karriär som bondeledare och riksdagsman. Han begravdes på galgbacken i Stockholm endast 40 år gammal.

Galgbacken i Stockholm var belägen på en höjd invid nuvarande Olaus Magnusvägen och Petreliusvägen mellan tunnelbanestationen Gullmarsplan och Hammarbyhöjden. Skinnar Per begravdes på den plats där Björkhagens kyrka nu finns.

Den förskräckelse och det kaos som präglade huvudstaden under de junidagar 1743 som dalkarlarna mer eller mindre höll den besatt, försökte döljas efteråt genom att löjets skimmer spreds över upproret, bl.a. genom smädedikter. Den då välkände diktaren Olof von Dahlin (känd även för ursprungsdikten till sedermera skillingtrycksvisan Visa från Utanmyra) författade en sådan smädedikt i balladstil, som började:

*The Swartaste änglar och dieflar i kiött
som wapen ur helfwetet swängde
the wille se fältet av riddare rött
ock sig utj Stockholm inträngde
I hafwen thet wähl hört,
huru dahlkarln skumpa uhr Stockholm*

*Med flygande slarfor och dödl; musique
i rotar och leder the troppa
sextusen skiälmar och lefwande lik
i goda quarter sig inproppa
I hafwen thet wähl hört,
huru dalkarln skumpa uhr Stockholm*

Sista versen i balladen formades till en neslig maning till dalkarlarna:

*Så lär då god dahlkarl bhli hemma hwid huus
ock eij emot Wästgiötha kriga
du bruka din åker ock tag dig gott ruus
så slipper du knäa ock niga
Alt som thet skiedde,
då när daldansen lektes i Stockholm.*

Dahlin, som kallats "vår förste satiriker", men som i detta fall mera framstod som en gycklare, skapade därmed uttrycket "stora daldansen" som sedemera sattes som stämpel på upproret 1743. Balladen var enbart ett uttryck för den stämning som rådde i huvudstaden tiden efter upproret men måste för en nutida läsare te sig som ett osympatiskt förlöjligande av dalkarlarnas offervillighet.

Mora och Leksands socknar hade en central roll i resningen, i kraft av sin betydelse i landskapet och sin folkrikedom. Från Mora fanns uppgift om att sammanlagt 540 man drog ut i upproret. Av dessa var 52% utrustade med skjutvapen, 34% hade andra vapen

t.ex. spjut, klubbor m.m. och 13% var obehäpnade. Det sistnämnda förhållandet berodde sannolikt på antalet mötande herrarbetsfolk som anslöt sig efter hand. Av dessa män som drog ut från Mora, stupade 62 män i strid och av sjukdom. Bland de som inte återvände efter upproret, fanns således också riksdagsmannen Skinnar Per Andersson från Sollerön — avrättad i Stockholm såsom en av ledarna för resningen.

Fantasin lockar givetvis till spekulationer om utvecklingen i det fall dalaupproret lyckats och dalkarlarna nått sina uppsåt. Skinnar Per hade troligen under sådana förhållanden kunnat bli betraktad som något av nationalhjälte, en samhällsdanare eller åtminstone delaktig i en betydelsefull epok i Sveriges historia i likhet med sina föregångare. Många historiker är eniga om att upproret kunnat få ett helt annat förlopp om dalkarlarna haft starkare och beslutsammare ledare. Gustaf Schedin tappade sitt inflytande efter hand, troligen blev han undanmanövrerad av de radikalare i dalkarlarnas led. Det kan vara möjligt, att Skinnar Per uppfattade dalahärens inbrytning och vistelse i Stockholm mera som ett påtryckningsmedel vid förhandlingar än som en krigisk handling. Han hade ej heller någon egentlig ledarfunktion över hären utan var till övervägande delen allmogens förhandlare. Även om han upprepade gånger beskyldes för att ha tagit mutor, måste detta tolkas som om han representerade en mera vidsynt uppfattning om läget. Han insåg med all säkerhet bondehärens brister i fråga om beväpning, disciplin och strategi och även att den samlade allmogen därmed gjorde största nyttan som påtryckningsfaktor. Huruvida någon egentlig krigsplan funnits, är ej historiskt dokumenterat. Hade sådan plan funnits och genomförts av beslutsamma anförare, hade regeringen sannolikt kunnat störtas omedelbart. När dalkarlarna stannade upp och gick i kvarter, fick regeringen det andrum som erfordrades för att tillföra förstärkningar. När den slutliga träffningen skedde på Norrmalmstorg, fanns endast delar av bondehären vid torget och ingenting tydde på att dalkarlarna då var förberedda på ett slutligt avgörande med vapen. Ingen av ledarna fanns där utan bönderna leddes av korpralen Bröms Erik Persson från Gagnef. Dalkarlarna hade då troligen redan försuttit sin chans att kunna påverka landets öde med vapenmakt.

Utsikt över Norrmalmstorg i Stockholm vid mitten av 1700-talet (nuvarande Gustaf Adolfs torg). Efter akvarell av Isak Kjölström.

Dalkarlarnas resning mot överheten måste ses som ett uttryck för en demokratisk idé om folkets suveränitet. Med den upprors-tradition som fanns rotad i Dalarna, vågade de ett företag, som ”stort tänkt och fumligt utfört blev till ett oerhört slöseri med kraft utan motsvarande resultat” som det har uttryckts. Att det blev Dalarnas bönder som utförde detta sista uppror, berodde på att allmogen här ägde större självständighet än annorstädes, dels för att i Dalarna inte fanns jordägande adel, dels att socknarna — särskilt kring Siljan — hade god organisation och fast sammanhållning. Dessutom hade ”herrarbetena” skapat en stor grad av rörlighet och vidsyn. Folket var även i mindre grad uppdelade i rika och fattiga än i övriga delar av landet.

Prins Fredrik av Danmark, för vilken dalkarlarna offrade ”liv och blod” såsom kandidat till tronföljden i Sverige, dog i sina bästa år — förstörd av dryckenskap och utsvävningar. Men dalkarlarna offrade sig för en sak de trodde på och hade givetvis inte möjlighet att förutse denna utveckling.

Så slutade således Skinnar Per Anderssons bana som riksdagsman i djup tragedi. Samtidigt avslutade dalaupproret 1743 en folkrörelse som var den sista i sitt slag, nämligen det sista bondeupproret av betydelse. Skinnar Per var född 1703 och härstammade från Skinnargården i Myckelbyn, Rothagens by på Sollerön. Skinnargården var belägen mellan nuvarande Westlings och Aspgårdarna men något närmare vägen mot Utanmyra. Skinnar Per var gift med Anna Matsdotter född 1706. I äktenskapet hade de tre döttrar och en son, Anders född 1737.

Bland ättlingarna efter Skinnar Per kan nämnas Skinnar Karin Andersdotter, kallad "Fjessa", född år 1847 och känd av många som kaféinnehavarinna och brovakterska på Lerön. Efter Fjessa fanns inga ättlingar. Hon var visserligen gift och hade två barn men dessa dog i relativt unga år. Skinnargården i Myckelbyn fanns kvar ända fram till 1920-talet. Den sista som växte upp på Skinnargården var Skinnar Mats Persson. Han tog namnet Hedman och flyttade till Ryssa. Mats Hedman var ett välkänt namn i kommunalpolitiska sammanhang på Sollerön under 1900-talets första halvsekel. Skinnargården i Myckelbyn finns dock inte kvar, husen har flyttats eller skattats åt förgängelsen och ingenting finns kvar på den ursprungliga platsen som minner om Skinnar Per Anderssons livsgärning.

Mas Helmer Nilsson

Källmatr.:

<i>Beckman, B.</i>	<i>Dalaupproret 1743.</i>
<i>Kempe, A.</i>	<i>Svenska allmogens frihetsstrider.</i>
<i>Ingers, E.</i>	<i>Bonden i Svensk historia.</i>
<i>Furuhage, A.</i>	<i>Stora daldansen.</i>
<i>Åberg, J.O.</i>	<i>Stora daldansen.</i>
<i>Tersmeden, C.</i>	<i>Memoarer.</i>
<i>Lundberg, H.</i>	<i>Rättvik i Stora daldansen.</i>
<i>Dalregementets historia.</i>	
<i>Stockholms Stadsmuseum.</i>	
<i>Dalarnas Museum.</i>	
<i>Sollerö Kyrkoarkiv.</i>	
<i>Mora Kyrkoarkiv.</i>	